

KONFERENCJA NAUKOWA
„NEKROPOLIE POMORZA”

W dniach 26–28 X 2010 r. odbyła się w Gdańsku konferencja naukowa „Nekropolie Pomorza” zorganizowana przez Nadbałtyckie Centrum Kultury. Konferencja jest jedną z części interdyscyplinarnego projektu noszącego ten sam tytuł. W jego realizacji pomagają: Instytut Kaszubski, Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej (PG), Uniwersytet Gdański (UG), Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków (od 1 I 2011 r. Narodowy Instytut Dziedzictwa, oddział terenowy w Gdańsku), Archiwum Państwowe w Gdańsku oraz Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków. Kuratorką całości jest Bronisława Dejna.

W związku z wielopłaszczyznowym wymiarem projektu na konferencji wystąpili naukowcy i badacze reprezentujący wiele dziedzin i dyscyplin. Z uwagi na czytelność wystąpienia pogrupowano w bloki tematyczne. Dnia pierwszego i trzeciego obradowano w Sali Mieszczańskiej Ratusza Staromiejskiego. Drugiego dnia konferencja przeniosła się na Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego. Obrady zainaugurował wykład prof. Zygmunta Baumana. Niestety, profesor nie mógł przybyć do Gdańska z Leeds, dlatego w jego imieniu referat wprowadzający w atmosferę konferencji „Na szanach wieczności” odczytał prowadzący pierwszą część sesji prof. UG Cezary Obracht-Prondzyński. Następne dwa referaty dotyczyły kwestii semantycznych. Profesor Jean Didier-Urbain z Uniwersytetu Kartezjusza w Paryżu odczytał tekst: „Semantique du cimetiere. Prolegomenes a une semiotique compare de lieux (et non-lieux) des morts” (Semantyka cmentarza. Prolegomena do semantyki porównawczej miejsc (i nie-miejsc) zmarłych). Ks. prof. Jan Perszon (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), przedstawił z kolei referat „Cmentarz jako »przestrzeń spotkania«”. Kolejny blok „Cmentarz antropologicznie” rozpoczął swym odczytem „Symbolika religijna w przestrzeni funeralnej” prof. Krzysztof Kowalik z UG. Następnie dr Nicoletta Diasio zaprezentowała wyniki swych badań nad miejscami upamiętniającymi śmiertelne wypadki w Rzymie. Badaczka z Uniwersytetu w Strasburgu przeanalizowała przyczynę tworzenia w miejscu śmierci młodych osób swego rodzaju miejsc kultu. N. Diasio stworzyła typologię pomników stawianych przy rzymskich drogach. Tekst „Memoraires fragiles. L'esthetisation des deuils privés dans les espaces publiques” (Wrażliwa pamięć. Estetyzacja żałoby prywatnej w przestrzeni publicznej) pokazał, iż miejsca te stanowią współczesne *memento mori* dla przechodniów i kierowców. Trzeci referat, „Nekropolie w odczycie interkulturowym” wygłosiła dr Małgorzata Gnyś-Nidecka z Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Tekst ten stanowi fragment przyszłej publikacji „Cmentarz:

przestrzeń i tekst kulturowy”, która stanowić będzie owoc długotrwałych badań prowadzonych na nekropoliach położonych wzdłuż biegu Wisły. Ta część konferencji została zakończona prezentacją dr Katarzyny Kość-Ryżko „Zwyczajowe sposoby wyprawiania zmarłych w zaświaty w polskiej kulturze tradycyjnej XIX i XX wieku”. Badaczka z Instytutu Archeologii i Etnologii PAN scharakteryzowała obrzędy pogrzebowe, ich symbolikę oraz czynności rytualne związane z podróżą w zaświaty. Po przerwie wysłuchano czterech referatów z trzeciego bloku „Cmentarz w tekście zatrzymany”. Jako pierwszy wystąpił prof. Jacek Woźny z Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy z odczytem „Nekropolie pradziejowe Pomorza w tradycji językowej i badawczej”. Następnie dr Adela Kuik-Kalinowska z Akademii Pomorskiej w Słupsku zaprezentowała tekst „Grób czy mogiła? Symbolika tanatyczna w literaturze kaszubskiej”. Sylwetkę ks. Szczepana Kellera, pisarza, działacza społecznego oraz oświatowego przybliżył prof. Józef Borzyszkowski, prezes Instytutu Kaszubskiego („Ks. Szczepan Keller a »Pusta noc« – kaszubski zwyczaj dawniej i dziś”). Blok zamknięty został przez mgr Krystynę Laskowską z Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Elblągu referatem „Kilka tekstów pieśni na uroczystości pogrzebowe z końca XIX i początku XX wieku w drukach ulotnych ze zbioru Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Elblągu”, w którym badaczka odtworzyła przebieg pogrzebu czterech kobiet wyznania mennonickiego. Na koniec mgr K. Laskowska zaprezentowała jedną z pieśni pogrzebowych, którą specjalnie na obrady konferencji wykonał chór kameralny Pro Musica z Elbląga-Próchnika. Po przerwie ogłoszono jeszcze trzy referaty zebrane w bloku „Cmentarz (neko)politycznie”. Prof. Edmund Kizik z Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk w swoim referacie „Zakazy grzebania zmarłych w gdańskich kościołach przykościelnych po 1815 roku. Społeczne i prawne konsekwencje zmian w kulturze funeralnej XIX wieku” przedstawił problemy: prawne, praktyczne oraz mentalne, jakie niosły za sobą reformy cmentarne w Gdańsku. Następnym referat, „Kontrola operacyjna trójmiejskich cmentarzy przez SB po Grudniu 1970. Przestrzeń sepulkralna”, zaprezentował dr Daniel Wicenty z Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku. Pierwszy dzień konferencji zakończył referat dr Miłosławy Borzyszkowskiej-Szewczyk „Odpominania na pograniczu. Cmentarze żydowskie na Kaszubach jako przestrzeń (nie)pamięci”.

W dniu drugim zainteresowani wysłuchali referatów zebranych w dwa bloki tematyczne: „Nekropolia w metropolii” oraz „Cmentarze Pomorza”. Pierwszy blok otworzyła prof. Małgorzata Omilanowska (Instytut Sztuki PAN) referatem „»I w proch się obrócisz«. Gdańskie krematorium przy drodze Świętomichalskiej (ul. Traugutta)”. Następnie głos zabrali badacze z Wydziału Architektury Politechniki Gdańskiej. Dr Katarzyna Rozmarynowska w swym referacie („Miejsce cmentarza w urbanistyce XIX i XX wieku”) przeanalizowała zmiany w planowaniu i rozmieszczeniu cmentarzy, podając przykłady różnego typu rozwiązań. Dr Jakub Szczepański w imieniu swoim i mgr. Piotra Samóla wygłosił referat „Wędrówki gdańskich cmentarzy. Przemiany miejsc pochówków w metropolii od średniowie-

cza do czasów współczesnych”. Dr Anna Wanclaw przedstawiła historię jednego z najcenniejszych założeń cmentarnych na terenie Gdańska: Cmentarza Garnizonowego („Idea rewitalizacji cmentarzy zabytkowych na przykładzie Cmentarza Garnizonowego w Gdańsku. Szanse i zagrożenia”). Piąty referat poświęcony był nekropolii szczecińskiej. Mgr Maria Michalik kierownik Wydziału Usług Cmentarnych Zakładu Usług Komunalnych w Szczecinie przedstawiła historię i unikatowy charakter Cmentarza Centralnego, obiektu, który po wielu latach zyskał uznanie samych szczecinian. Przypomnijmy, że największa nekropolia Szczecina jest jednocześnie największym cmentarzem w Polsce i trzecim co do wielkości w Europie, ma przy tym unikatowe walory krajobrazowe uzyskane dzięki starannym nasadzeniom wielu rzadkich gatunków drzew i bylin. Dalszych pięć referatów wygłoszony przez badaczy z Uniwersytetu Gdańskiego poświęconych było obiektom trójmiejskim. Dr Tomasz Rembalski zaprezentował dzieje nekropolii położonych na terenie obecnej Gdyni („Nekropolie »gdyńskie« przed 1920 rokiem”). Doktor Jacek Bielak przybliżył problem zmiany układu płyt nagrobnych w kościele mariackim dokonanej już w okresie historii najnowszej („Przerwana pamięć. Translokacja płyt nagrobnych w kościele Najświętszej Marii Panny w Gdańsku z lat 1962–1966”). Studenci socjologii, Karol Sargalski i Zuzanna Wiśniewska, przygotowali prezentację poświęconą współczesnym cmentarzom trójmiejskim („Trójmiejskie cmentarze jako źródło wiedzy o współczesnym społeczeństwie”). Blok zamykały referaty seminarzystów prof. E. Kizika. Anna Kruger zaprezentowała fragment swej przyszłej pracy dyplomowej poświęconej cmentarzowi św. Katarzyny – „Z dziejów cmentarza św. Katarzyny przy Wielkiej Alei w Gdańsku w XIX wieku”. Jest to pierwsze tak dokładne opracowanie dotyczące jednego z już nieistniejących gdańskich cmentarzy. Klaudiusz Grabowski w swoim referacie „Pochówki w powojennym Gdańsku (1945–1950) na przykładzie Cmentarza Centralnego Srebrzysko” skupił się na problemie grobów wojennych i ich likwidacji.

Z uwagi na liczbę referatów blok „Cmentarze Pomorza” podzielono na dwie części. Sesję A otworzył referat mgr. Stanisława Flisa „Źródła archiwalne do badań nad rozmieszczeniem cmentarzy pomorskich”. Dalej zebrani wysłuchali referatów: mgr. Wacława Machury „Pomniki żołnierskie na Pomorzu Środkowym od wojen napoleońskich do II wojny światowej”, dr. Jerzego Domino „Zespół oznaczonych kamieni polnych (nagrobnych) z lapidarium w Żelichowie Cyganuku”, mgr. Violetty Tkacz-Laskowskiej „Cmentarze ziemi słowińskiej”, prof. Daniela Kalinowskiego „Być nie będąc... O buddyjskich pogrzebach na Pomorzu”. Sesję A zamknął referat „»Żydy do gazu bo tam wasze miejsce«, czyli burzliwe dzieje gdańskich i sopockich cmentarzy żydowskich” mgr. Mieczysława Abramowicza. Kontrowersyjny, pierwszy człon tytułu nawiązywał do antysemickiego nastawienia, wynikającego z niewiedzy i ignorancji, której bardzo smutnym przejawem było hasło, które pojawiło się kilka lat temu na murze cmentarza żydowskiego na gdańskim Chełmie. Na toczącej się równocześnie sesji B wysłuchano także sześciu referatów. Jako pierwszy wystąpił mgr. Andrzej Lubiński, prezentując miejsca spo-

czynku członków rodzin Sierakowskich i Donimirskich („Nekropolie ziemiańskie na Powiślu”). Następne odczyty przybliżyły historii nekropolii poszczególnych rejonów Pomorza: ziemi człuchowskiej (dr Marian Fryda, „Przewodnik po za- bytkowych cmentarzach ziemi człuchowskiej”), chojnickiej (mgr Anna Czapczyk, „Analiza i stan cmentarzy powiatu chojnickiego”), lęborskiej (dr Bogdan Libich i mgr Zachariasz Frączek po krótkim wstępie zaprezentowali film „Zachować”). Mgr Wiesława Rynkiewicz-Domino zaprezentowała swe badania prowadzone na cmentarzach mennonickich: „Trzy podelbłaskie cmentarze mennonickie: Rozgart, Kępnowo, Wikrowo-Władysławowo. Uwagi na temat rozplanowania przestrzeni cmentarnej i nasadzeń zieleni, wstępna typologia zachowanych nagrobków”. Sesję zakończono referatem mgr. Mirosława Kuklika „Nekropolie rybackie Półwyspu Helskiego”. Po przerwie uczestnicy konferencji wzięli udział w godzinnej dyskusji, w trakcie której głos zabrał także gość konferencji, konsul honorowy królestwa Niderlandów w Gdańsku Magdalena Pramfelt.

Trzeci, ostatni dzień obrad otworzył blok „Cmentarz »doczesny«”, w którego ramach zebrani wysłuchali trzech referatów: prof. Stanisława Rosieka (UG) „O hierarchii cmentarnej”, doktora Sławoja Tanasia (Uniwersytet Łódzki) „Znaczenie przestrzeni sepulkralnej w turystyce” oraz dr Magdaleny Gajewskiej (UG) „Cmentarz poza cmentarzem”. Konferencję zamknął cykl prezentacji poświęcony sposobom przedstawiania cmentarzy w sztuce: „Cmentarze sztuką upamiętnione”. Dr Agnieszka Gębczyńska-Janowicz z Wydziału Architektury PG w swej prezentacji „Bezimienne nekropolie – udział gdańskich artystów w procesie organizowania założeń pomnikowych na terenach masowych eksterminacji z czasów II wojny światowej” przypomniała wkład artystów, którzy zaprojektowali pomniki ku czci ofiar nazizmu. Dzieła: Adama Haupta, Franciszka Duszeńki, Wiktora Tołkina, do dziś potęgują wrażenie, jakie na odwiedzających wywiera miejsce kaźni setek tysięcy ludzi. Uczucia, jakie towarzyszą nam przy okazji tych wizyt, wywołał film prof. Piotra Józefowicza z gdańskiej Akademii Sztuk Pięknych *Sztuka upamiętniania, upamiętnianie sztuką*. Ostatni referat konferencji poświęcony został ironicznemu pomysłowi Günтера Grassa zawartemu we *Wróżbach Kumaka*. Mgr Grażyna Świętochowska (UG) przeanalizowała status tanatoturystycznej tematyki w filmowej ekranizacji książki autorstwa Roberta Glińskiego. Po dyskusji uczestnicy konferencji zwiedzili wystawę „Kultura funeralna nowożytnego Gdańska” (Muzeum Archeologiczne w Gdańsku). Obradom towarzyszył także pokaz instalacji „Krzyże” autorstwa Jacka Kornackiego będącej kontynuacją projektu artystyczno-kulturowego „Archetyp – Świadomość – Miejsce”. Pracę zaprezentowano pierwszego dnia konferencji w gabinecie burmistrza.

Klaudiusz Grabowski (Gdańsk)